

SSCB DÖNEMİ KÜLTÜR POLİTİKALARINA GENEL BİR BAKIŞ

Sonnur AKTAY* & Zülfikar BAYRAKTAR**

Öz

Dil, kültür, edebiyat ve sanat eserlerinin ideolojik birtakım fikirler çerçevesinde yeniden yorumlanması meselesi özellikle geçtiğimiz yüzyılda birçok devletin üzerinde özenle durduğu konulardan biridir. Devletler bu bağlamda istenilen hedefe ulaşabilmek için kültür politikalarını belli bir stratejik programa bağlı kalarak yürütmüşlerdir. Bu programlar genel olarak katı birçok yaptırım ve disiplini içermektedir. Otoriter yönetimlerin uygulamaya koydukları bu yaptırımlar sonuç odaklı olmakla birlikte tektipleştiren ve merkeziyetçi bir yapıya sahip olmuşlardır. Her şeyi kontrol eden bir üst mekanizma neyin nasıl olması gerektiği hususunda devamlı bir biçimde sistemi kontrol ederek varlığını katı bir biçimde hissettirmiştir. Dünyada özellikle kültür politikalarının ideolojik bağlamda en sıkı ve katı biçimde organize edildiği ülkelerden biri de Sovyetler Birliği olmuştur. Sovyetler Birliği, içinde farklı inanç, dil ve kültürden halkların bir arada yaşadığı ve bu halkların yıllar içinde birbirini benimseyip, kabullendiği ya da kabullenmeye mecbur bırakıldığı bir coğrafyadır. Yüzlerce yıllık Çarlık Rusya İmparatorluğu'nun yıkılarak yerine Sovyetler Birliği'nin inşa edilmesi dil, din, eğitim, sanat gibi birçok alanda farklılık oluşturmuştur. Çarlık Rusya'nın uyguladığı sömürge faaliyetleri, SSCB ile "halkların kardeşliği, eşitlik, özgürlük, demokrasi, komünizm, sosyalizm" sloganları başlığı altında farklı yöntemlerle uygulanmaya devam etmiştir. SSCB dönemi kültür ve dil politikaları, alfabe değişikliği, eğitim, din, sinema, tiyatro, kültür ve sanat alanında yapılan faaliyetler bu çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, Ekim Devrimi'yle birlikte kurulan Sovyetler Birliği'nin iki ana karakteri olarak Vladimir Lenin (1870-1924) ve Josef Stalin'in (1878-1953) geliştirdiği kültür politikalarını, uygulanan yaptırımları dil, eğitim, sinema ve tiyatro bağlamında değerlendirip ortaya çıkarmaktır. Sovyetler Birliği'nde uygulanan kültür politikalarının çok yönlü bir konu olması ve içinde farklı birçok kavramı barındırması sebebiyle bu çalışma sözü edilen alt başlıklarla sınırlandırılarak tahlil edilmiş ve genel hatlarıyla değerlendirilmiştir. Makalede bir tanım olarak kültür politikası ve Rus bilim insanlarının bakış açısıyla kültür politikası alanında yapılan çalışmalar, geliştirilen kuramlar ve kuramcılarının ele alınması bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Buna ek olarak yeni hükümetle birlikte toplumun yeniden yapılandırılma sürecinde etkili olan fikirler, Sovyetler Birliği'ne bağımlı olma maksadıyla yerel kültürlerin etkisini azaltmaya yönelik yaptırımlar ve halkın kültürel dokusunu tahrip edecek türdeki asimilasyon faaliyetlerine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, Kültür Politikası, V. Lenin, J. Stalin.

AN OVERVIEW OF CULTURAL POLITICS OF THE USSR ERA

Abstract

Revaluation of language, culture and artworks is one of the topics that many countries emphasize on, especially in the last century. In this context, countries keep implementing their cultural politics according to a certain strategic planning. This programs are mostly strict and consist of many sanction and discipline. This sanctions authoritarian governments carried out were goal-oriented, yet they have had centralist and standardized structures. An upper-mechanism that controls everything made it presence very precise by controlling and dictating about what is going to be in which way. Soviet Russia is one of the countries which had implement cultural politics in the most strict way, especially in the context of cultural politics. The Soviet Union is a geography in which people of different beliefs, languages, or cultures accepted or were forced to accept each other within years. The collapse of hundreds of years of

* Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir, Türkiye. sonnurertonga@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2225-1698

** Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir, Türkiye. zulfikarbay@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9515-5408

Tsarist Russia and the foundation of the Soviet Union resulted in differences in a lot of areas, such as language, religion, education, and art. Colonialism that Tsarist Russia enforced had continued with the Soviet Union under the name of “equality, the brotherhood of nations, freedom, democracy, communism, socialism”. This study mainly discusses changes in cultural and religious politics, changes in the alphabet, education, religion, cinema, theatre, culture, and art in the USSR Era. Moreover, this study references Vladimir Lenin (1870-1924) and Josef Stalin (1878-1953), which are two main characters of the Soviet Union that were founded with the October Revolution, and the cultural politics that they have developed, sanctions they have applied and occasions that have created in language, education, cinema, and theatre. Since cultural politics in USSR is a topic that has plural aspects and it consists of different a lot of concepts, this study is framed with the titles above and evaluated as an overview. Additionally, the definition of cultural politics, studies in cultural politics in Russia, and theories that were developed and theorists that have created them are included in this study. In addition to that, this study also covers topics of ideas that have played a role during the process of reconstruction of the society with this new government, sanctions that have applied to nations in order to make them more dependent on the USSR, and assimilation activities that can damage the cultural texture of local nations.

Keywords: Soviet Union, Cultural Politics, V. Lenin, J. Stalin

Giriş

Kültür politikası sosyoloji, antropoloji, felsefe ve kültürbilim gibi birçok disiplinin araştırma alanına giren bir konudur. Kültür ve politika ilişkisine mercek tutulduğunda politikanın nüfusun kültürel çıkarlarını yansıttığı sürece sosyal yaşamda bir faktör haline geldiğini söylemek mümkündür. Kültür politikası, toplum yönetiminin önemli bir alanıdır. İnsanların zekâsını, duygularını, değer yönelimlerini etki altına alır ve onu şekillendirir.

Kültür politikası gerek teorik gerekse de uygulama bağlamında N. N. Gubenko, V. İ. Yeremenko, V. G. İsakov, V. İ. Lenin, A. A. Bogdanov, A. A. Jdanov, N. S. Hruşçev gibi birçok uzman tarafından çalışılmıştır. Kültür politikası kavramının geliştirilmesinde en önemli unsurlardan biri toplumsal varlığın değer yönünün kapsamlı bir şekilde anlaşılmasıdır. S. F. Asimov, V. M. Demin, N. Z. Çavçavadze, V. D. Dinenko, M. S. Kagan, D. İ. Dubrovski bu alanda çalışan bilim insanlarıdır. Adı geçen yazarların çalışmalarındaki ortak konu, ahlaki değerlerin toplumun manevi yapısının en önemli düzenleyiciler olduğu ve kültür politikasının bu maneviyata olan etkisidir (Genova, 2011:4).

Bu çalışmada Sovyetler Birliği'nde uygulanan kültür politikaları ele alınırken öncelikle bu sürecin oluşumunun kökenine inmeye çalışılarak Sovyet Hükümeti'nin Çarlık dönemi ile olan bağlantısı, dönem siyasetinin benzerlikleri ve farklılıkları ele alınmıştır. Aynı zamanda sadece Rus halkı değil Rusya coğrafyası içinde yaşayan Türk haklarına yönelik başta dil olmak üzere din, eğitim, sanat gibi birçok alanda uygulanan kültür politikalarına ve bunların etkilerine değinilmiştir.

1. Sovyetler Birliği'nde Uygulanan Kültür Politikaları

SSCB döneminde özellikle de Stalin'in baskıcı rejimiyle kültür politikaları devletin tekelinde oldukça katı bir biçimde uygulansa da kökeninin Rusya İmparatorluğu'na dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü 1820-30'lu yıllarda Rusya İmparatorluğu, gezginler göndererek kendi toprakları dışındaki bölgelerin zenginlikleri ve onu nasıl kullanacakları konusunda araştırmalar yürütür. 1850'li yıllarda tarihsel ve ekonomik ilişkiler artarak Rus ticaretinin Orta Asya'daki geleceği üzerine çalışmalar kaleme alınır. Örneğin P. İ. Nebolsin'in 1855 tarihli "Rusya'nın Orta Asya ile Ticari İlişkileri" (*Очерки торговли России с Средней Азией*) çalışmasında Orta Asya hanlıklarındaki ticari durum, nakit alışverişi hakkında bilgiler mevcuttur. P. İ. Paşino'nun "1866 Yılında Türkistan Bölgesi" (*Туркестанский край в 1866 году*) eserinde ise gezginlerin Türkistan'da yapılan ticaretin gelişim sürecinin yanı sıra bölgedeki tüketim ve ticari hacim sorunu ele alınmıştır. 1860-80'li yıllarda Orta Asya'ya yönelimin arttığı görülmektedir. Bu dönemde Çarlık Rusya Hükümeti'nin Türkistan'a yaptığı istilalar çoğalır. General Çernyayev, bu durumu şu şekilde yorumlar: "Hükümetimizin niyeti tıpkı daha önce de olduğu gibi bize sadık olan insanları şiddetten ve yağmadan korumak, ticareti ve sanayiye güvence altına almak, birbirlerine düşmanlık besleyen boyları barıştırmak ve kendi el emekleriyle çalışan her bir kişiye huzurlu bir ortam yaratmaktır" (Abdihakimoviç, 2016: 5). Çernyayev'in ifadelerinden yapıcı bir tutum sergilediği düşünülebilir. Ancak Kazak âlim Mekemtaz Mırzahmetulı "Kazakları Ruslaştırma Siyasetinin Bilinmeyen Yönleri" (*Тайны русификации казахов*) (2020) eserinde General Çernyayev'i Rus İmparatorluğu'nun eli kanlı ve katı sömürgeci generallerinden biri olarak tanımlar. Çernyayev, Türkistan'a vali olarak atanır atanmaz Orta Asya ve Kazakistan'ın en verimli topraklarına Slavların yerleşmesi gerektiğine karar verir. Ona göre Orta Asya ve Kazakistan sonsuza kadar Rus İmparatorluğu'nun sömürgesi altındadır. Bu nedenle Çarlık Hükümeti kimin nerede yaşayacağı konusunda hak sahibidir. Çernyayev sadece düşünmekle kalmamış katı tedbirler olarak bu fikirlerini hayata geçirmiştir. Göçmen Almanların Türkistan bölgesine göç etmesiyle birlikte onların bir arada yaşamasına engel olarak Alman aileler farklı bölgelere yerleştirilir. Çernyayev'in sefer sırasındaki kanlı uygulamaları yurt dışındaki öncü Rus entelektüel ve demokratları öfkelenendirir. Bu dönemde Rus burjuvazisi Çernyayev'in sözde 'kahramanlıklarına' hayran olur ve Türkistan'ın bütün zenginliğini kendi halkına verdiği için onu Orta Asya'nın Yermak'ı¹ şeklinde nitelendirir (Mırzahmetulı, 2020: 244). Z. D. Kastelskaya, 1980'de basılan "Türkistan Tarihi" (*Из истории Туркестанского края*) (1980) adlı eserinde şu şekilde yazar: "Çernyayev – koyu bir şovenistti. Onun gözünde Hokand Hanlığı'nda ikâmet eden Özbek, Kırgız ve Kıpçaklar insan değildi. Aynı kıyafetin içinde boy gösteren ve yok edilmeye mahkûm olan kişileri" (s. 15). Bu durum Çarlık Hükümeti'ndeki imparatorluk politikasının gücünün göstergesidir.

Rusya İmparatorluğu'nun uyguladığı işgalci politikayla sömürge altına aldığı Orta Asya'daki birçok bölgeye Rus göçmenler yerleştirilir. Burada amaç sömürge hâkimiyetinin kalıcı hale getirilmesidir. Rus nüfusunu arttırarak bölgede baskıcı gücün oluşturulması planlanır. İşgal edilen toprakların ekonomik ve kültürel özelliklerini tanımak amacıyla bölgeye çok sayıda araştırmacı ve bilim adamı gönderilerek bölgede uygulanacak faaliyetlerin çerçevesi oluşturulur.

Çarlık Hükümeti'nin uyguladığı kültür politikaları Sovyetler Birliği döneminde farklı yöntemlerle sürdürülür. V. Lenin tarafından yazılan Sovyet Hükümeti'nin ilk kararnameleleri “*her şeyi temelden yok etmek*”, “*yeni bir Rusya inşa etmek*” ve “*yeni Sovyet insanı yaratmak*” prensibine dayanmaktadır. Barış Kararnamesi, Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi, Emekçi ve Sömürülen Halkın Haklarının Bildirgesi ile yeni politikanın temel ilkeleri ilan edilir. Rusya İmparatorluğu'nun bütün uluslarına ve milletlerine millî kültür ve eğitimin gelişmesi için fırsatlar tanınacağı güvencesi verilerek eski kuruluşlar, sivil rütbelere ve unvanlar kaldırılır. Nüfusta *Sovyet Cumhuriyeti vatandaşı* şeklinde tek bir unvan belirlenir (Brigadina, 2009: 87).

Bu dönemde kültürel ve tarihî değerlerin korunmasına yönelik uygulamalara gidilir. Sanat ve antik eşyaların yurt dışına ihraç edilmesinin yasaklanması; bireylerin toplumların ve kurumların mülkiyetinde bulunan sanat ve antik eserlerin tescili ve korunması; bilimsel, edebî, müzikal eserlerin ve sanat eserlerinin devlet tarafından tanınması vb. kanunlarla halkın ulusal mirasının yağmalanmasının önüne geçilmeye çalışılır. Lenin, yeni Rus toplumu inşası yaratma sürecinde ülkedeki kültürel dönüşümleri sosyalist inşa planının bir parçası kabul ederek kültür ve ideolojiye özel bir anlam yükler. Kültürel süreç liderliğinin görevlerinin ve özelliklerinin prensip anlayışını Kasım 1920'de şu şekilde formüle eder:

1. Proletarya kültürü = komünizm;
2. RKP'yi² (Rus Komünist Partisi) yürütür;
3. Sınıf – proletarya = RKP = Sovyet İktidarı (Brigadina, 2009: 88).

Yukarıdaki formüller şunu ifade etmektedir: “*Proleter kültür komünizmden ayrılamaz. Süreci Rus Komünist Partisi yönetir. Bir sınıf olarak proletaryanın çıkarları parti ve Sovyet Hükümeti tarafından dile getirilir*” (Brigadina, 2002: 8).

Sovyet İktidarı Lenin öncülüğünde kendi ideolojik temelleri doğrultusunda planlamalar yaparak toplumun bilim, sanat, edebiyat, kültür gibi çeşitli toplumsal alanlarına müdahalede bulunur. Örneğin edebî eserlerde özellikle genç nesli eğitici önemli ideolojik fikirler sunulur. XIX. yy. Rus roman ve şiirlerinde ders kitaplarında Rusya İmparatorluğu ve otokrasiye karşı mücadele anlatılır. Aynı zamanda toplumda yaşanan zor ve karmaşık durumlar tarihsel anlatım çerçevesinde ideolojik bilgi esasında kurgulanarak eserlerdeki kahramanlar üzerinden Sovyet öğrencisine kendi isteklerini tanıma konusunda çağrıda bulunulur. Devrim öncesi aydınları, çocukların en güvenilir eğitim biçiminin geleneksellikten geçtiğini savunurken Sovyet ideolojisi öğretileri, insanlığın ve Rus halkının asırlık özlem duyduğu sözde ilerici fikirleri kapsamaktadır. Bu nedenle Sovyet ideolojisinin A. N. Radişçev (1749-1802), A. S. Puşkin (1799-1837), N. V. Gogol (1809-1852), V. G. Belinski'den (1811-1848) A. M. Gorki'ye (1868-1936), M. A. Şolohov'a (1905-1984) kadar birçok Rus yazar aracılığıyla geliştirilen kolektif bir ürün gibi algılanması sağlanır. 1930'ların sonuna doğru *Literatura v škole* dergisinde eğitim bilimciler için bir bildiri yayımlanır ve edebiyat öğretiminde iki temel prensibin belirlendiği ilan edilir. İlk prensip, edebiyat öğretimi kapsamında bir edebi eserin incelenmesi ve Sovyet vatandaşının yetiştirilmesi esasına dayanır. Burada öncelikli amacın eğitim olduğu vurgulanır. M. İ. Kalinin, 1938'de gerçekleştirilen bir toplantıda: “*Öğretmenin esas görevi, sosyalist bir toplumun vatandaşı olan yeni insanı yetiştirmektir*” (Kalinin, 1938: 6) şeklinde ifade eder. N. A. Glagolyev'in *Literatura v škole* dergisindeki makalesinin başlığı “*Yeni İnsanın Eğitilmesi Bizim Ana Görevimizdir*” (*Воспитание нового человека — основная наша задача*) şeklindedir. Bu çalışmada ana fikir, öğrencinin düşüncesinin öğretmen tarafından yönlendirilmesi meselesidir. Eser incelenmeden önce eserde ele alınan sorunlar dönem ilişkisi bağlamında öğrenciye anlatılır. Edebî eserler incelenirken yazarların sadece sanatı değil sosyal faaliyetleri, dönemin karanlık güçlerine karşı mücadelesi konu edinilir (Glagolyev, 1939: 1). Örneğin bir öğretmen öğrencisine Rus yazar N. A. Nekrasov'un (1821-1878) sanatı, yaşamı ya da eserlerini anlatmaktan ziyade ideolojik önermeyi pekiştirmeye çalışmaktadır. Köylü sınıftan bahsederken köylünün devrimden önce

kötü şartlarda yaşadığına devrimden sonra ise yapılan iyileştirmelere köylünün toplumdaki statüsünün geliştiğine vurgu yapılır (Paharevski, 1939: 63-64).

Radişçev'in "Petersburg'dan Moskova'ya Seyahat" (*Путешествие из Петербурга в Москву*) eseri üzerinden serfliğe ve otokrasiye karşı protesto, insanın insan tarafından ezilmesi Sovyet ideolojisiyle ilişkilendirilerek anlatılır. Radişçev'in bu çalışması içinde yaşadığı coğrafyanın farklı toplumsal sorunlarına ışık tutarak onun özgürlükçü düşüncelerini yansıtır ve serfliğe açık bir eleştiri getirir. Kaşoğlu'na göre (2004) bu eser dıştan seyahat, içten ise Rusya'daki toprak köleliği, mevcut düzen ve yazarın düşüncelerinin birleştiği edebî toplumsal-siyasi bir denemedir. Sözü edilen eserin seyahatnâme biçiminde yazılmış olması, eserde siyaset, sosyoloji, felsefe, hukuk, kadınların toplumdaki konumu, çocuk eğitimi gibi her türlü konunun işlenmesine imkân tanır. Bu tarz bir anlatım biçimi aynı zamanda kahramanların ve anlatıcının tasvirlerinin oluşumunu da belirler. Âdeta adalet savaşçısı olan kahramanlar fikir tartışmalarında kendilerini ortaya koyarlar. Onların amaçladığı mutluluk kendileri için değil halkın mutluluğu içindir. Bunu da her türlü tehlikeyi göze alarak ve Çar'a karşı çıkararak yapmaktadırlar (s. 21). Nitekim V. İ. Lenin de benzer fikirlerini yansıttığı "Rusların Ulusal Gururu Üzerine" (*О национальной гордости великороссов*) (1944) başlıklı çalışmasında şu cümlelere yer verir:

"Ulusal gurur bize yüce Rus proleterlerine yabancı mı? Elbette hayır! Dilimizi ve vatanımızı seviyoruz. En çok da vatanın emekçi kitlelerini (yani nüfusun 9/10'unu) demokratların ve sosyalistlerin bilinçli hayatına yükseltmek için çaba gösteriyoruz. Çarlık cellatları, soylular ve kapitalistler tarafından güzel vatanımızın nasıl bir şiddete baskıya ve küçümsemeye maruz kaldığını görmek ve hissetmek en çok bizi üzüyor. Bu şiddete bizim çevremizden yani büyük Ruslar tarafından karşı konulması bizim için gurur vericidir. Bu ortam Radişçev'i, dekabristleri,³ 1870'lerin entelektüel devrimcilerini oluşturdu. Büyük Rus işçi sınıfı, 1905'te kitlelerin büyük devrimci partisini oluşturdu ve böylelikle yüce Rus köylüsü aynı zamanda bir demokrat oldu. Rahibi ve toprak sahibini devirmeye başladı" (Lenin, 1944: 4).

Lenin'in cümlelerinden Radişçev'i devrimci bir kahraman olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Radişçev'in eserinde geçen kahramanlar ve eserde yansıtılan ideoloji Sovyet sistemiyle ilişkilendirilerek ders müfredatlarına dâhil edilir. Dolayısıyla SSCB döneminde Radişçev'in eserlerine fazlasıyla özen gösterilerek çalışmasındaki bölümler derinlemesine işlenir. Ders kitaplarında savaş olgusu, toplumsal mücadele ve devrim konuları ağırlıklı olarak ele alınır. Böylelikle öğrenciler gelişen dünyaya karşı sürdürülen devrimin bir parçası hâline getirilirler.

Bolşevik İhtilali'nden sonra ortaya çıkan diğer önemli bir sorun dil politikasını değiştirme meselesidir. Sovyet Rusya devletin birlik, beraberlik ve bütünlüğünü sağlamak amacıyla farklı kökenden azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın dil yapısı içinde eritmeyi amaç edinir. Rusların dil planlamasında öncelikli düşünce Rusça konuşan insan sayısını artırmak, Rusçayı halkın gözünde yüceltmek ve Rusçayı yabancı etmenlerden korumaktır. Çarlık dönemi aslında Rusya'nın günümüzdeki dil durumunu anlamaya yardımcı olmaktadır. XVIII. yüzyılda Avrupa'da özellikle Fransa'da yayılan milliyetçi akımlar etkisini Rus topraklarında da göstermiş dolayısıyla Panslavizm hareketi ivme kazanmıştır. Rus Çarlığı'nın devlet siyaseti hâline getirdiği milliyetçi yaklaşım dolayısıyla Ruslaştırma, işgal ettiği yeni coğrafyalarda dil başta olmak üzere din ve kültür çemberinde gelişim göstermiştir (Aktay ve Aktay, 2021: 234).

SSCB döneminde J. Stalin'in dil politikası çerçevesinde gerçekleştirdiği yaptırımlar döneme yön verecek türdendir. Stalin öncelikle herhangi bir zorunlu devlet diline gerek olmadığını halka duyurur. Bunu uygulama amacı halkların kendi dillerini özgürce konuşabilmelerine müsaade edildiği izlenimini oluşturmaktır. Bu bağlamda Çarlık döneminde uygulanan yaptırımların birçoğu kaldırılarak daha eşitlikçi bir yaklaşım sergilenmeye çalışılır ve hatta bu çerçevede birçok yasa yürürlüğe girer. Ancak dile getirilen resmî belgelere dökülen kararların uygulanma aşamasında gösterilenden çok daha farklı olduğu anlaşılır. Sovyet kanunlarında parti programlarında SSCB'ye bağlı halkların ve dillerinin eşitliğinden ve özgürlüğünden söz edilmişse de uygulama esnasında her zaman Ruslar ve Rusça önceliklidir (Aliyeva, 2005: 92). Teoride hiçbir millet dil ayrıcalığına sahip olmadan demokratik bir şekilde hür olsa da bu hürriyet sadece Rusçadan yana kullanılır. Rusçanın 'üstün' bir dil olduğu, kültürel anlamda çekim gücüne sahip olduğu ve milletlerin kendiliğinden bu dile geçeceği tasarlanmıştır. Rejimin ilk yıllarında Sovyet idareciler vatandaşa baskı yapmadan bireyin Rusçaya ihtiyaç duyması için yöntem değiştirmeye koyulurlar. Bu yöntem

Ruslaştırma siyaseti fikri temelinde oluşturulur. Burada amaç her bireyin bu dili konuşması, benimsemesi ve Rus kültürünü sahiplenmesini sağlamaktır. Çünkü Sovyet devlet dairelerinde çalışmak için Rusça bilmek zorunluluğu getirilmiştir. Bu da halkı er ya da geç Rusça öğrenmeye itmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak Rusça sürekli gelişme kaydederken azınlık diller yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Millî-tarihî eserlerden yerel örf-adetlerden basında veya kitaplarda söz edilmezken Rus edebiyatı ve Rus kültürünün kazanımları gündemde tutulur. Her türlü neşredilen ilk yayın öncelikle Rusça basılır. Eğitim dili çoğunlukla Rusça olduğundan millî diller resmî kurumlarda ve yazışmalarda kullanılmamaktadır. Çokuluslu bir devlet olan Sovyetler Birliği'nde yaşayan halkların sayısı yüz yirmiden fazladır. Bunlardan her biri kendine özgü bir ana dile sahiptir. Bu dillerden yaklaşık olarak elli tanesi dil planlamasının uygulanmasıyla yazılı dil statüsü kazanır. Diğer yandan yazı sistemi kazandırılan azınlık halkların dillerinin birçok açıdan değiştiği de gözlemlenir. Bu değişimin Lenin'in millî diller siyasetiyle yakından ilgili olduğu söylenebilir (Aktay ve Aktay, 2021: 238).

Sovyetler Birliği'nde yaşayan Türk halklarının kullandıkları alfabelere yönelik yaptırımların XX. yüzyılda büyük bir artış gösterdiği bilinen bir gerçektir. Bu dönemde alfabe değişimi, alfabelerin Latinleştirilmesi gibi kararlar yayıncılık faaliyetlerini de etkiler. 1927'den itibaren kitap yayınları durdurulur, baskı sayısı sınırlandırılır ve eserlere sansür uygulanır (Özer, 2017: 299). Bu süreçte hükümetin belirlediği bir heyet tarafından yapılan incelemenin ardından eserin basılıp basılmayacağına karar verilir. Sovyet ideolojisine ters düşen çalışmaların basımına izin verilmez ve yazarı toplum karşısında küçük düşürmeye yönelik eylemler gerçekleştirilirdi. Kabul edilen eserlerde ise Sovyet propagandası yapılır, Rusya tarihi, kültürü ve millî değerleri yüceltilirdi.

Sovyetler Birliği döneminde eğitim-öğretim dışında sinemanın da önemli bir propaganda aracı olduğu görülür. Kitle iletişim aracı olarak sinema ile daha çok insana ulaşmak ve görsel malzemelerle Rus toplumunu etkilemek amaçlanır. Devrimle birlikte sinema, Sovyet ideolojisinin propagandasını yapmak amacıyla kullanılan bir araç hâline gelir. Yaklaşık almış yıl sinema sektöründe çalışmış Sovyet senarist Boris Dobrodeyev 1920'li yılların Sovyet sinemasında Sergey Ayzenshtayn, Vsevolod Putovkin ve Aleksandr Dovjenko olmak üzere üç klasik olduğunu ifade eder. Film eleştirmeni Naum Kleyman ise bu üç ismin sosyalist gerçekçiliğin bir cephesi olarak inşa edilen tipik bir Stalinist hile olduğuna vurgu yapar (Rusina, 2019: 10).

Sovyet iktidarı sinemanın sosyal işlevini genişletme amacı güderek sinemayı sadece eğlence aracı olarak değil komünizmi halka aşılacak ve kitleleri sosyalist düşünce bağlamında eğitmek maksadıyla kullanır. Bu dönemde Rus sinemasının dünya sınırlarını genişleterek dünya sinemasına etki ettiği gözlemlenir. Sinema, devrimle birlikte okul, üniversite ve özel eğitim kurumlarının müfredatına dâhil edilir. İlk yıllarda iç savaş olayları ile M. İ. Kalinin,⁴ S. M. Kirov,⁵ K. Ye. Vorosilov,⁶ S. Orconikidze⁷ gibi birçok devlet adamı, parti lideri ve Kızıl Ordu askerlerinin filmi çekilir. İç savaş yıllarında (1918-1922) Lenin'i konu alan yirmiden fazla film çekilmiştir. Lenin'in hayatını ve faaliyetlerini konu alan ve filmlerden bazıları şunlardır: "Ekim'de Lenin" (*Ленин в Октябре*) (1937, Yönetmen M. Romm); "Silahlı Adam" (*Человек с ружьем*) (1938, Yönetmen S. Yutkeviç); "1918'de Lenin" (*Ленин в 1918 году*) (1939, yönetmen M. Romm); "Lenin Hakkında Hikâyeler" (*Рассказы о Ленине*) (1957, yönetmen S. Yutkeviç); "Mavi Defter" (*Синяя тетрадь*) (1963, senarist ve yönetmen L. Kulicanov); "Lenin Polonya'da" (*Ленин в Польше*) (1965, yönetmen S. Yutkeviç); "Altı Temmuz" (*Шестое июля*) (1968, senarist M. Şatrov, yönetmen Yu. Karasik); "Lenin Paris'te" (*Ленин в Париже*) (1981, senarist Ye. Gabriloviç ve S. Yutkeviç, yönetmen S. Yutkeviç ve L. Eydlin). Bu şekilde Lenin ideolojisini yaymaya ve halkın Sovyet düşünce biçimini benimsemesine yönelik onlarca film çekilir. Rus sinemasında Lenin konulu filmler 'sadece Vladimir Lenin'e onun hayatına ve gerçekleştirdiği faaliyetlere adanan sinema filmleri' anlamına gelen *kinoleniniana*⁸ şeklinde tanımlanmıştır (Rusina, 2019: 19).

Kültür politikasında sanatın halk üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Sanatın merkez konumda olması sanat vasıtasıyla halka verilen görüntülerin gerçekliğinden kaynaklanmaktadır. Tiyatro bu açıdan önemli bir araç niteliği taşır. Nitekim Sovyet Hükümeti kültürel alanda ideolojisini halka benimsetmek amacıyla tiyatro idaresini merkezleştirmeyi temel görevlerinden biri olarak görerek 26 Ağustos 1919'da Merkezî Tiyatro Komitesi tarafından kabul edilen "Tiyatro faaliyetlerini birleştirme" kararnamesi ile yapılan faaliyetlerin resmîyete dökülmesini sağlar. Bu yasa tiyatronun sanatsal bir faaliyet olarak halk için faydalı

olduğunu ve tiyatronun devlet tarafından desteklenen millî bir hazine olduğunu beyan etmektedir (Tuhvatuliana, 2009: 94). Ekim Devrimi hemen hemen hayatın her alanına etki etse de tiyatro faaliyetlerinin kısıtlanması söz konusu olmaz. Bu dönemde ülke genelinde çok sayıda yeni tiyatronun açıldığı ve tiyatro faaliyetlerinin büyük bir şevkle devam ettiği gözlemlenir. Moskova’da yüzün üzerinde yeni tiyatro açılır ve Moskova’nın en eski tiyatrolarından olan *Maly Tiyatrosu* ve *Moskova Sanat Tiyatrosu* da gösterilerine olanca hızıyla devam eder.

Sovyet Hükümeti tiyatro alanında başlangıçta savaş, ajitasyon ve proletarya sanatını ön plana çıkarma amacı güder. İç savaş yıllarında hiciv vasıtasıyla izleyiciyi politik açıdan eğitmek amacıyla bütün ülkede *Devrim Hiciv Tiyatroları* (Terevsatı) kurulur. Bu tiyatrolarda tek perdeli oyunlar, Rus kukla tiyatrosunun ana kahramanı olan Petruşka gösterileri, düşmanları, sabotajcıları ya da bürokratları konu alan hicivli ve komedi türünde performanslar sergilenir. Sanatsal ifade aracı olarak siyah-beyaz renkler, kırmızı bayraklar ve enternasyonal şarkılar kullanılır (http://moscow.org/calendar/calendar_413.htm). Bu dönemde Moskova Sanat Tiyatrosu V. Meyerhold’un başkanlığında Devrim Tiyatrosu’na dönüştürülür. Meyerhold, geleneksel algıları yıkarak sıra dışı yaklaşımıyla Rus tiyatro sanatına yön veren XX. yüzyılın önemli isimlerinden. Bu sebeple Rus tiyatrosuna olan katkısına ayrıca değinmek gerekir. Onu diğer tiyatrocularından ayıran en önemli özelliği yenilikçi bakış açısı, geliştirdiği biyomekanik oyunculuk sistemi ve deneysel çalışmalarıdır.

Meyerhold 1920’li yıllarda *Tiyatroda Ekim* sloganıyla halka açık münazaralar gerçekleştirir. Millî Eğitim Bakanlığı’nın (Narkompros) Tiyatro Bölümü’nün başına getirilen oyuncu *Tiyatroda Ekim* programını şu cümlelerle duyurur:

“Tiyatro bir siyasi propaganda aracıdır. Ulusal kitlelere hitap eder. ‘Modası geçmiş’ psikolojiyi, dekorları ve hatta tiyatro duvarlarını reddederek yeni Sovyet insanı imajını sunar. Yeni ideoloji yeni bir estetik gerektiriyordu ve Rus sanat-tiyatro avangardı ile genç devletin yolları bir süre çakıştı. Tiyatro ve Müzik Sanatları Müzesi işte bu pozitif zamana adanmış bir projedir” (Zolotnitskiy, 1976: 77).

Meyerhold’un Ekim Devrimi sonrasında öne çıkan faaliyetlerine bakıldığında sanatçının Ekim Devrimi’yle birlikte değişen siyasi atmosfere ayak uydurarak 1918 yılında tiyatro faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde Mayakovski ile birlikte ilk Sovyet oyunu “Soytarı Misteri”yi (Misteriya Buff, 1918, Vladimir Mayakovski) Petrograd’da sahneler. Çeşitli görevlerde bulunan sanatçı kendi adına bir tiyatro açar ve burada sanatını sürdürmeye devam eder. Devrimin ilk yıllarında tiyatro alanında gözde isimler arasında yer alan sanatçı, dönemin siyasi şartları nedeniyle eleştirilere maruz kalır ve eleştirmenlerin hedefi hâline gelir (Uçar, 2013: 54). Meyerhold Sovyet kültür politikasına karşı çıkmayan ve ideolojiyi destekleyen bir sanatçı olmasına rağmen hükümetin her bir yurttaşına olan şüpheli yaklaşımı ve suç arayışı içinde olması devletin gözünde herkesi potansiyel bir suçlu yapmaktadır. Meyerhold da bu yaptırımdan nasibini alarak birçok oyunu ya eleştirilir ya da sansür uygulanarak kaldırılır. Sovyet Hükümeti’nin Troçkist olarak tanımladığı sanatçının itibarı ölümünden sonra 1955 yılında resmi olarak geri verilir.

Sovyetler Birliği’nde uygulanan diğer bir yaptırım yer adları ve kişi adları üzerinedir. Kalinin, Kirov, Orconikidze gibi devlete yakın olan siyasetçilerin adlarını uzun yıllar yaşatmak maksadıyla yerleşim yerlerinin kültürünü, tarihini yansıtan kadim adlar değiştirilerek yerine bu şahısların adları verilir. Örneğin Leningrad Bölgesi Komünist Partisi ilk sekreteri olan S. M. Kirov’un ölümünden sonra SSCB’ye bağlı ülkelerde Kirov adı fazlasıyla kullanılır. *Vyatka* şehri *Kirov*, Murmansk’ta bulunan *Hibinogorsk* şehri *Kirovsk* olarak değiştirilir. 1935’te Sverdlovsk bölgesindeki *Kalata* şehri *Kirovgrad* şeklinde değişikliğe uğrar. Bu şahısların adları SSCB’nin birçok şehrinde yaşatıldığı gibi yer adları aracılığıyla onları kahramanlaştırmak, devrimin sembolü hâline getirmek ve halkın gözünde yüceltilmeleri amaçlanır. Aynı uygulama kişi adlarında da devam eder. Ekim Devrimi’nden hemen sonra doğan çocuklara verilen yeni adların gerekçeleri devrim ve beraberinde getirdiği ideolojik oluşumlardır. Ö. *Revo*, *Lutsiya*, (*Revolyutsiya* (*Devrim*) sözcüğü *Revo* ve *Lutsiya* şeklinde iki parçaya ayrılarak iki farklı kişi adı türetilmiştir), *Revdit* (*Revolyutsionnoye ditya: Devrim çocuğu*, kelimelerinin ilk hecelerinden türetilmiştir). Bu şekilde onlarca ad türetilir. Örneğin

Arvil: **Armiya V. İ. Lenina** (V. İ. Lenin’in Ordusu);

Dalis: **Da Zdravstvuyet Lenin i Stalin** (Yaşasın Lenin ve Stalin);

Delej: **Delo Lenina Jiviyot** (Lenin'in Davası Yaşıyor);

Erlen: **Era Lenina** (Lenin Çağı);

Gertruda: **Geroinya Truda** (Emek Kahramanı);

Kim: **Kommunističeskiy İnternatsional Molodyeji** (Uluslararası Komünist Gençlik);

Lenara: **Leninskaya Armiya** (Lenin'in Ordusu);

Vilen: **V. İ. Lenin**;

Lengenmir: **Lenin – Geniy Mira** (Dünya dehası Lenin);

Leninid: **Leninskiye İdei** (Lenin'in Fikirleri);

Leninir: **Lenin i Revolyutsiya** (Lenin ve Devrim);

Lenior: **Lenin i Oktyabrskaya Revolyutsiya** (Lenin ve Ekim Devrimi) (Aktay ve Aktay, 2021: 259-260).

Örneklerden de görüldüğü gibi Sovyetler Birliği'ni simgeleyen terimler, isimler ya da ideolojilerin yer adları ve kişi adları üzerinden propagandası yapılmıştır. Devrimin ilk yıllarında bu değişikliklerle daha sık karşılaşıldığını vurgulamak gerekir. Gelişen süreçte sistemin halk üzerindeki etkisi azalmaya başlayarak yer adlarına eski adları verilmeye başlanır. Kişi adlarında ise devrim sembolü olan adların artık kullanılmadığını ve sadece o döneme özgü bir akım olduğunu söyleyebiliriz. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki sosyalist yaşama biçiminin halkın belleğinde temellendirilmesi ve hükümetin halkın bilincine ideolojik baskı yapması bu isimlerin oluşumuna etki eden unsurlardandır.

Sonuç

Sovyetler Birliği'nde uygulanan kültür politikaları başta dil olmak üzere edebiyat, sanat, sinema, tiyatro gibi birçok alana yayılmıştır. Her ne kadar oldukça eşitlikçi ve dinamik bir yapıyla yola başlanmış olsa da vadedilen fikirler teoride kalarak halk zorba ve baskıcı bir sistemle karşı karşıya kalmıştır. İktidarda bulunan ve SSCB'nin sembolü hâline gelen V. Lenin ve J. Stalin'in baskıcı rejimiyle halk üzerinde yaptırımlar uygulanmış ve halkın gözünde devrim, devrimde savaşılan askerler, komünizm, sosyalist devlet anlayışı gibi kavramlar yüceltilmiştir. Bu dönemde Stalin'in Lenin'e kıyasla uyguladığı politikaların daha sert olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle dil politikaları kapsamında yürüttüğü uygulamalar, Sovyetler Birliği çatısı altındaki halkları tek dilde birleştirme düşüncesi, uygulanan misyonerlik faaliyetleri gibi birçok uygulama bunun apaçık kanıtıdır. Yine bu dönemde sinema, tiyatro gibi halkı doğrudan etkisi altına alabilen, halkın fikirlerine dokunan kitle iletişim araçlarının Sovyet propagandası yapmak amacıyla kullanıldığı, o dönemde çekilen filmlerden ve sahnelenen oyunlardan anlaşılmaktadır. Hükümetin sanat aracılığıyla kitleleri yönlendirme düşüncesi temelinde uyguladığı politika tamamen toplumsal yaşantıyı etkisi altına almak, mevcut ideolojiyi yaymak ve benimsetmek maksatlıdır.

Sonnotlar

1 **Yermak Timofeyeviç**: Korkunç İvan döneminde Sibiryaya Hanlığını ele geçiren Kazak ataman. Rusya için oldukça önemli bir kişiliktir. Sibiryayı Rus topraklarına katmak amacıyla Sibiryaya Hanı Kuçumu'yla mücadele etmiş ve galip gelmiştir. Sibiryayı Rus topraklarına dâhil etme fikri Yermak'ın seferleriyle başlamış ve Rus halkının bu anlamda fazlasıyla dikkatini çekmiştir. Sibiryadaki Rus ve Rus olmayan nüfusun Rusya'nın ayrılmaz bir parçası olması ve kültür düzeyinin artmasına yönelik faaliyetler yürütmüştür. Detaylı bilgi için bkz. Sutormin, A. G. (1981). *Yermak Timofeyeviç*. İrkutsk: Vostočno-Sibirskoye knijnoye izdatelstvo.

2 Rus. **Российская коммунистическая партия**.

3 **Dekabristler** ya da **Aralıkçılar**, 1825'in Aralık ayında Çarlığa karşı başkaldıran, meydan okuyan Rus devrimcilerdir. Ayaklanmayı hazırlayan ve eyleme katılanlar, eylemin Aralık ayında gerçekleşmesi sebebiyle Rusçada Aralıkçı

anlamına gelen Dekabrist sözcüğüyle isimlendirirler. Kendilerinden sonra gelen devrimci kuşağı ve Rus edebiyatını derinden etkilemişlerdir. Bkz. Ilıca, S. (2016). Puşkin ve Dekabristler. *Avrasya İncelemeleri Dergisi – Journal of Eurasian Studies (AVİD)*, IV/2 (2015), 204-223.

4 **Mihail İvanoviç Kalinin** (1875-1946): Rus devrimci. 1926 yılından itibaren Sovyetler Birliği Komünist Partisi Politbüro üyesi olmuştur.

5 **Sergey Mironoviç Kirov** (1886-1934): Rus devrimci, Sovyet devlet adamı ve politikacı. Gerçek soyadı Kostrikov'dur. Daha sonra Kirov şeklinde değiştirmiştir. 1920-30'lu yıllarda Sovyetler Birliği'nin en tanınmış ve J. Stalin'e en yakın olan siyasetçilerinden biridir.

6 **Kliment Yefremoviç Voroişilov** (1881-1969): Sovyet asker, siyasetçi ve Komünist Parti yöneticisi. Sovyetler Birliği'nin ilk mareşallerindendir.

7 **Sergo Orconikidze** (1886-1937): Gürcü asıllı devrimci, J. Stalin'in yakın arkadaşı ve SSCB'nin önemli liderlerindendir. İç savaşa ve Ekim Devrimi'ne katılarak devletin önemli işlerinde görev yapmış bir devlet adamıdır.

8 Rus. **Кинолениниана**

Kaynaklar

ABDİHAKİMOVİÇ, A. B. (2016). *Ekonomiçeskaya politika rossiysskoy imperii v turkestanskoy general-gubernatorstve (vtoraya polovina XIX-naçalo XX vv.)*. Dissertatsiya na soiskaniye uçenoy stepeni kandidata istoriçeskikh nauk, Sankt-Peterburg.

AKTAY, Ş., AKTAY, S. (2021). *Rus Adbilimi*. Ankara: Dorlion Yayınevi.

ALİYEVA, G. (2005). *SSCB Döneminde Azerbaycan'da Dil Planlaması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı.

BRİGADİNA, O. V., (2009). "Kulturnaya Revolyutsiya v Sovetskoy Rossii: Tseli, Metodi, Rezultati". *Pradi gıstariçnaga fakulteta BGU: Navuk, Zb. Vip. 4*, 87-95.

BRİGADİNA, O. V., (2002). *İstoriya kulturi Rossii noveşşego vremeni. 1917-2000 gg.* Minsk: BGU.

GENOVA, N. M. (2011). *Osnovi kulturnoy politiki. Uçebno-metodiçeskoye posobiye*. Omsk: FKİİ OMGU.

GLAGOLYEV, N. A. (1939). "Vospitaniye novogo çeloveka – osnovnaya naşa zadaça". *Literatura v škole*, № 3, 1-6.

ILICA, S. (2016). "Puşkin ve Dekabristler". *Avrasya İncelemeleri Dergisi – Journal of Eurasian Studies (AVİD)*, IV/2 (2015), 204-223.

KALİNİN, M. İ. (1938). "Reç tovarişça M. İ. Kalinina na soveşçanii uçiteley-otliçnikov gorodskih i selskih škol, sozdannom redaktsiyey "Uçitelskoy gazeti" 28 dekabrya 1938 g." *Literatura v škole*, № 1, 1-12.

KASTELSKAYA, Z. D. (1980). *İz istorii Turkestanskogo kraya (1865-1917)*. Moskva: Nauka.

KAŞOĞLU, A. (2004). *18. Yüzyıl Rus Aydınlanmacısı Radışçev*. Ankara: Ürün yayınları.

LENİN, V. İ. (1944). "O natsionalnoy gordosti velikorossov". *OGİZ: Gospolidizdat*, 1-8.

MIRZAHMETULI, M. (2020). *Kazakları Ruslaştırma Siyasetinin Bilinmeyen Yönleri*. (Çev. S. Aktay), Ankara: Bengü Yayınları.

ÖZER, Z. B. (2017). "Sovyet Dönemi Alfabe Politikaları: Kazakistan Örneği." *Tamırı terets elipbi: jalpi turkilik biregeyliktin muzgımas negizi*, 297-306, Almatı TEAS.

PAHAREVSKİ, L. İ. (1939). "O tematike soçineniy v VIII-X klassah." *Literatura v škole*, № 6, 63-64.

RUSİNA, Yu. A. (2019). *İstoriya sovetsskogo kino. Uçebnoye posobiye*. Yekaterinburg: İzdatelstvo Uralskogo universiteta.

SUTORMİN, A. G. (1981). *Yermak Timofeyeviç*. İrkutsk: Vostoçno-Sibirskoye knijnoye izdatelstvo.

TUHVATULİANA, K. A. (2009). "Kulturnaya politika v sfere teatralnogo iskusstva v 1917-1932 gg." *Kultura, Sotsium i vlast*, No: 4 (24), 94-97.

UÇAR, S. (2013). *Vsevolod Meyerhold'un Tiyatro Sanatına Getirdiği Yenilikler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rus Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı.

ZOLOTNİTSKİY, D. İ. (1976). *Zori teatralnogo Oktyabrya*. L.: İskusstvo.

İnternet Kaynakları

http://moscow.org/calendar/calendar_413.htm Erişim tarihi: 08.03.2022